

ALİ es-SECCÂD

(bk. ZEYNELÂBİDİN).

ALİ SEDAD

(1857-1900)

Türk mantıkçısı ve fikir adamı.

Ahmed Cevdet Paşa'nın oğludur. Özel öğrenim gördü; Said Bey'den fizik ve kimya dersleri aldı. Galata Sarayı Sultânîsi, Mahrec-i Aklâm ve Hukuk Mektebi gibi önemli okullarda mantık hocalığı yaptı. Kırk üç yaşında öldü ve Fâtih hazîresinde babasının yanına defnedildi.

Ali Sedad, yüzyıllarca fikir hayatımıza hâkim olan Fârâbî - İbn Sînâ geleneği içinde Aristo mantık anlayışına bağlıdır. Kendisinden önce gelen Türk mantıkçılarından farkı, mantık ilminin Avrupa'daki gelişmelerinden haberdar olmasıdır. Öncekiler bağlı bulundukları geleneğin kapalı sistemi içerisinde mantık konularını işlemişlerdi. Ali Sedad ise gelenek çemberinin dışına çıkarak yeni fikirlerin tartışmasını yapmış, çeşitli akımlara karşı bağlı olduğu Fârâbî-İbn Sînâ anlayışı içindeki Aristo mantığının şuurlu bir savunucusu ve taraftarı olmuştur.

En önemli eseri *Mizânü'l-ukûl fi'l-mantık ve'l-usûl*'dür. Bu eserin yazılış sebebi ilgi çekicidir. Ahmed Cevdet Paşa bir mantık kitabı yazmış ve adını oğluna izâfeten *Mi'yâr-ı Sedâd* koymuştu. Ali Sedad, babasının bu iltifatına teşekkür etmek ve bir anlamda onun arzusunu gerçekleştirmek için *Mizânü'l-ukûl*'ü kaleme almıştır. Bu kitap Avrupa'da gelişen mantık akımlarına da yer verdiği için kendi alanında yazılmış ilk telif eseridir. Kitabın birinci ve ikinci bölümü klasik mantık konularına, üçüncü bölümü ise metodoloji meselelerine ayrılmıştır. Ek olarak da o zaman için henüz Avrupa'da yeni olan "cebirsal mantık"a (logique algebrique) yer verilmiştir. Böylece *Mizânü'l-ukûl*, bizde cebirsal mantığa ve metodolojiye yer veren kendi türünün ilk orijinal eseri olma hüviyetini kazanmıştır. Ali Sedad eserinde Avrupa'da mevcut mantık anlayışlarını aktarmakla yetinmemiş, onların tenkidini de yaparak bu alanda bir otorite olduğunu göstermiştir. Cebirsal mantığa karşı çıkan Ali Sedad mantık alanının cebir sahasından daha geniş olduğunu, bu sebeple mantığın cebire uygulanamayacağını ve bu yolun çıkmaza girece-

ğini derin bir vukufia belirtmiştir. Nitekim mantığın daha sonraki gelişmeleri Ali Sedad'ı haklı çıkarmıştır. Bununla beraber, yine bir Türk mantıkçısı olan çağdaşı Sâlih Zeki'nin hücumlarına uğramaktan kurtulamamıştır. *Mizânü'l-ukûl* İstanbul'da basılmıştır (1303).

Ali Sedad'ın söz konusu kitap dışında yine mantığa dair *Lisânü'l-mizân* (İstanbul 1306) ile fizik alanında *Kavâidü't-tahavvülât fi harekâtî'z-zerrât* (İstanbul 1300) adlı Türkçe eserleri kaleme aldığı bilinmektedir. Fransız matematikçilerinden Sone'nin eserini de *Hesâb-ı Tefâzülî* ve *Temâmî* adı ile Türkçe'ye kazandırmıştır. Muhtelif gazete ve dergilerde yayımlanan ilmî ve edebî makalelerinden başka *Arûz-ı Osmânî* (İstanbul 1314) adlı bir de risâlesi vardır.

BİBLİYOGRAFYA :

Sâlih Zeki, *Mizân-ı Tefekkür*, İstanbul 1312, s. 25; *Osmanlı Müellifleri*, II, 248; Necati Öner, *Tanzimat'tan Sonra Türkiye'de İlim ve Mantık Anlayışı*, Ankara 1967, bk. İndeks; a.mlf., "Türkiyede Yeni Mantık Cereyanlarının İlk Habercisi: Ali Sedad", *AÜİFD*, VI/1-4 (1959), s. 60-69; Hilmi Ziya Ülken, *Türkiye'de Çağdaş Düşünce Tarihi*, İstanbul 1979, s. 222.

NECATİ ÖNER

ALİ b. SEHL

(علي بن سهل)

Ebü'l-Hasen Ali b. Sehl el-İsfahânî
(ö. 307/919)

İlk devir sûfîlerinden.

Hayatı hakkında yeterli bilgi yoktur. Cüneyd-i Bağdâdî ile mektuplaştığı, Ebû Tûrâb en-Nahsebî ve çağdaşı diğer sûfîlerle görüştüğü bilinmektedir. Kaynaklar onun bir sohbet sırasında "lebbeyk" diyerek vefat ettiğini bildirir. Kabri İsfahan'da Tokçu Mezarlığı'ndadır.

Ali b. Sehl'in Cüneyd-i Bağdâdî'ye yazdığı mektuplardan biri *sekr** ve *sahv** konusundadır. Bu mektupta savunduğu fikirlerden onun sahva dayalı tasavvufi bir görüşe sahip olduğu söylenebilir. Amr b. Osman el-Mekkî, Ebû Ya'kûb Nehrecûrî ve Ebû Ya'kûb Akta' gibi sûfîlerle birlikte Hallâc'a karşı çıkması bu görüşü doğrulamaktadır. Ona göre tasavvuf, Allah'ın dışındaki her şeyden yüz çevirmektir. İsfahânî, gerçek anlamda Allah'ı tanıyan ve hayatının her anında O'nunla şuurlu bir beraberliğe erişen kimsenin, başka şeylerle huzur ve sükûn bulamayacağı görüşündedir. Bu yüzden *yakîn**i Allah'ı bilmek, *huzur**u da O'nunla şu-

urlu ve devamlı bir beraberlik hali olarak ele alır; yakînin geçici, huzurun ise kalıcı olduğunu söyler.

Ali b. Sehl insanları dinî yaşayışlarına göre sınıflandırır ve her sınıfın temel vasfını, Allah'ın sıfatlarından birinin tecellisi ile bağlantılı olarak açıklar. Dine karşı kayıtsız olan gafillerin *hilm*, Allah'ı zikredenlerinse *rahmet* sıfatı ile hayat bulduğunu söyler. O, kulun ibadet ve tatlardaki başarısının şahsî iradesinden kaynaklanmadığı, Allah'ın kendisini başarılı kıldığı için itaatkâr bir kul olduğu görüşündedir. Bu sebeple isyanı Allah'a muhalefet, itaatı da Allah'la uyum halinde olmak şeklinde değerlendirir. Akıl, ruh, nefis ve hevâ gibi tasavvufî terimleri açıklarken aslında temiz olan ruhun daima iyiliği istediğini ileri sürer. Ona göre akıl ve ruh insanı âhirete yönelmeye ve nefsin arzularına karşı koymaya çağırdığı için akla bazan ruh da denilmektedir. Birbirine zıt iki ayrı yapıya sahip olan akıl ile hevâdan birincisini besleyen şey ilâhî yardım, diğerini güçlendiren şey ise ilâhî yardımdan mahrumiyettir. Bu iki zıt kutbun arasında yer alan nefis, hangisi kuvvetli ise onun tesirinde kalmaktadır. Öyleyse tehlikelerden korunmak için nefsi akıl, ruh ve imanin kontrolünde tutmak gerekir.

BİBLİYOGRAFYA :

Sülemî, *Tabakât*, s. 233-236; Ebû Nuaym, *Zikru ahlâbî İsfahân* (nşr. Dederling), Leiden 1934, II, 14; a.mlf., *Hilye*, X, 404-405; Kuşeyrî, *er-Risâle*, s. 503-504; Hücvîrî, *Keşfü'l-mahcûb: Hakikat Bilgisi* (trc. Süleyman Uludağ), İstanbul 1982, s. 246-247; Attâr, *Tezkiretül-evliyâ* (trc. Süleyman Uludağ), İstanbul 1985, s. 577-578; İbnü'l-Cevzî, *el-Muntazam*, VI, 155; a.mlf., *Sıfatü's-saife*, IV, 85-96; İbn Kesir, *el-Bidâye*, XI, 131; Lâmiî, *Nefehât Tercümesi*, s. 155-156; Şarânî, *et-Tabakât*, I, 94; Münâvî, *el-Kevâkib*, I, 256; II, 41; Arûsî, *Netâ'icü'l-efkâr* (nşr. Abdülkâmil ed-Dehubî — Yâsin Arefe), Bulak 1290, I, 171.

MUSTAFA BİLGİN

ALİ SEYDÎ BEY

(1870-1933)

Daha çok hazırladığı sözlükler
ve okullar için yazdığı
tarih kitaplarıyla tanınan
son devir yazar ve idarecilerinden.

Erzincan'da doğdu (21 Zilhicce 1286/24 Mart 1870). Süvari kumandanı Üzeyir Paşa'nın oğludur. Babasının adı *Sicill-i Ahvâl Defteri*'ne yanlışlıkla Aziz olarak kaydedildiğinden bazı yerlerde bu şekilde geçmekteyse de ailesinden alınan bilgilere göre doğrusu Üzeyir'dir. Nitekim